

Maciej Wojtacki*

ZASADY USTROJOWE I PRAWA ZASADNICZE PAŃSTW W POLSKIEJ MYŚLI POLITYCZNO- -PRAWNEJ W DOBIE II RZECZYPOSPOLITEJ

Streszczenie

Celem artykułu było opisanie ewolucji ustrojowej II Rzeczypospolitej w kontekście zmian w systemie zasad konstytucyjnych, do których doszło w czasie prac nad zmianą konstytucji marcowej po roku 1926. W tym celu tekst podzielono na dwie części. W pierwszej przedstawiono genezę i typologię zasad ustrojowych państwa polskiego wypracowaną u progu niepodległości, a także omówiono klasyfikację praw zasadniczych państw oraz ich recepcję w polskiej myśli polityczno-prawnej w pierwszej połowie XX wieku. W drugiej części tekstu przedstawiono główne kierunki ewolucji zmiany ustrojowej w okresie międzywojennym.

Słowa kluczowe: konstytucjonalizm, aksjologia ustrojowa, historia konstytucyjna, myśl polityczna, system polityczny

Wstęp

W rozwiązaniach przyjętych w obu konstytucjach uchwalonych w okresie II Rzeczypospolitej swe odzwierciedlenie znalazły zasady utrwalone z kilkunastowiecznej tradycji politycznej i prawnej I Rzeczypospolitej. W rodzimej literaturze polityczno-prawnej okresu międzywojennego były one określane mianem nakazów kategorycznych, to jest zasad, których realizacja w ustawodawstwie odrodzonego państwa polskiego miała być wyrazem ciągłości ustrojowej Rzeczypospolitej. Analogicznie u źródeł umów zawieranych w przestrzeni międzynarodowej leżał zbiór powszechnie akceptowanych praw i zasad regulujących stosunki między państwami, których definicje i klasyfikacje znalazły odzwierciedlenie w nauce polskiej już na początku lat 20.

* Akademia Sztuki Wojennej w Warszawie, e-mail: maciejwojtacki@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1132-2414.

Interdyscyplinarny charakter podjętych rozważań implikuje zastosowanie adekwatnych metod badawczych. Przyjmując, że zasady stanowią zwarty, często charakterystyczny dla danej organizacji politycznej model, właściwe wydaje się przyjęcie metody systemowej, zawężonej do analizy ustroju politycznego, definiowanego jako „całokształt zasad odnoszących się do organizacji i funkcjonowania władzy politycznej państwa”¹. Określenie zasad specyficznych dla ustroju II Rzeczypospolitej zostanie dokonane z zastosowaniem metody porównawczej, co pozwoli na ich wskazanie i osadzenie w całości systemu polityczno-prawnego państwa z uwzględnieniem czynników społecznych i kulturowych. Celem będzie zdefiniowanie porządku ustrojowego w ujęciu konstytucjonalizmu *sensu largo*, to jest określonego poprzez „zasady i instytucje wyrażone w konstytucji” i „zespół funkcjonujących poglądów na temat funkcji i struktury konstytucji”².

Inspiracje zewnętrzne i wewnętrzne

Określenie i właściwa klasyfikacja podstawowych dla dalszych rozważań pojęć wymaga ich umiejscowienia, poprzez główny punkt odniesienia, jaki stanowi państwo, jego funkcje i struktura, oczywiście w ujęciu generalnym i odnoszącym się jedynie do polskiej filozofii politycznej, co warunkowane jest wprowadzającym do zagadnienia charakterem tekstu. Wymagania te w najpełniejszym wymiarze spełnia geneza pojęcia państwo w polskiej myśli polityczno-prawnej, którą przedstawił Eugeniusz Jarra, wskazując na przyjęcie przez myślicieli europejskich z politycznej literatury włoskiej terminu *Stato*, który miał odpowiadać każdej formie państwa niezależnie od ustroju, ponieważ nie podkreślał żadnej specyficznej cechy, a jedynie odnosił się do pewnego stanu, porządku. E. Jarra podkreślał, że w XVI wieku w polskiej filozofii politycznej ukształtował się, w jego ocenie, właściwie wyrażający istotne cechy omawianego zjawiska termin: państwo. W pojęciu tym miała wyrażać się najpełniej idea panowania władcy w stosunku do poddanych i zasobów materialnych jemu podległych³. Definicje państwa i jej składowe, opracowywane między innymi przez Andrzeja Frycza Modrzewskiego czy Stanisława Orzechowskiego, miały zasadniczo, w ocenie

¹ P. Maj, W. Paruch, *Pojęcie „system polityczny” w badaniach politologicznych w Polsce – aspekty i kontrowersje definicyjne*, „Polityka i Społeczeństwo”, 2008, nr 5, s. 68.

² Zob. A. Madeja, *Komparatystyka konstytucyjnoprawna. Antecedencje, ewolucja i przewidywane kierunki rozwoju*, „Studia Iuridica Toruniensia”, 2010, t. VI, s. 121–123.

³ E. Jarra, *Ogólna teoria prawa*, Warszawa 1922, s. 87.

polskiego badacza, nie odbiegać od ich klasycznej formy przedstawionej przez G. Jellinka⁴.

Zmiana nastąpiła po implementacji do polskiego języka politycznego łacińskiego pojęcia republiki, które w nomenklaturze urzędniczej I Rzeczypospolitej było równoznaczne z pojęciem państwa. Tym samym zjawisko główne zostało zredukowane do jednej z jego form⁵. Forma ta, podobnie jak każda inna, niosła jednak konkretną treść, o której stanowiły określone zespoły zasad i wartości. Ich źródłem były umowy zawierane pomiędzy zbiorowym suwerenem – narodem szlacheckim a monarchą, określone w formie przywilejów stanowych, konstytucji, oraz artykuły henrykowskie, obejmujące podstawowe warunki kontraktów zawieranych w momencie wyboru kolejnych władców. Na zachodzie Europy w tym samym czasie pojawiła się koncepcja praw fundamentalnych stanowiących podstawę funkcjonowania władzy, wyrastającej z kontraktu. Ich zasadniczy charakter opierał się na dwóch założeniach: z jednej strony, na metahistorycznej genezie i tradycyjnej formie, z drugiej zaś, na fakcie, iż stanowiły one normy prawa obiektywnego⁶.

W konsekwencji rozbiorów rozwój polskiej myśli ustrojowej, podobnie jak administracyjnej, ulegał wpływom zewnętrznym, głównie niemieckim i francuskim⁷. W zakresie ewolucji prawa politycznego⁸ i filozofii prawa przyczyniły się do tego zjawiska tłumaczenia niektórych zachodnioeuropejskich podręczników Roberta von Mohla⁹, Lorenza von Steina¹⁰, Adhmemara Esmeina¹¹ czy Alberta Venn Diceya¹², które stanowiły inspirację dla późniejszych prac polskich badaczy państwa. Na

⁴ Idem, *Historia polskiej filozofii politycznej*, London 1968, s. 62–65, 79–82, 99–100.

⁵ Idem, *Ogólna teoria prawa*, Warszawa 1922, s. 87.

⁶ M. Loughin, *Foundations of public law*, Oxford 2010, s. 94–96. Zob. J.M. Kelly, *Historia zachodniej teorii prawa*, Kraków 2006, s. 190–193.

⁷ W. Skrzydło, *Problem recepcji zasad ustrojowych na przykładzie Francji i Polski międzywojennej* [w:] *Polska w Europie. Studia historyczne*, red. H. Zins, Lublin 1968, s. 273–287; Z. Witkowski, *Zakres recepcji konstytucjonalizmu francuskiego III Republiki w konstytucji marcowej* (Art. 25, 26, 39–53), „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Prawo”, 1985, z. XXIV, s. 271–289; G. Smyk, *Próby zdefiniowania pojęć „administracja” i „prawo administracyjne” w piśmiennictwie prawn-administracyjnym przełomu XIX i XX*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, Sectio G, vol. LXVI, 2019, nr 1, s. 365–369.

⁸ Pojęć „prawo polityczne” i „prawo państwowe” autor używać będzie w tekście zamiennie.

⁹ R. von Mohl, *Encyklopedia umiejętności politycznych*, t. I–II, Warszawa 1864–1865.

¹⁰ L. von Stein, *Socjologia czyli nauka o społeczeństwie*, Warszawa 1874.

¹¹ A. Esmein, *Zasady prawa konstytucyjnego*, Warszawa 1904.

¹² A.V. Dicey, *Wstęp do nauki o prawie konstytucyjnym*, Warszawa 1907.

przełomie XIX i XX wieku bardziej szczegółowe klasyfikacje i definicje odnoszące się do wewnętrznej i zewnętrznej sfery działalności państwa zostały opracowane również we francuskiej szkole prawa państwowego. W ujęciu ogólnym przyjmowano, że działalność państwa jest określona poprzez zespół reguł metaprawnych. Działalność ta miała opierać się wyłącznie na woli, która mogła być określana i ograniczana przez samo państwo, co stanowiło o jego suwerenności¹³.

Władza państwa opierała się na zasadach, które przeważały nad wszystkimi normami prawnymi. Wyrażało się to w koncepcji superlegalności, zakładającej istnienie fundamentalnych zasad – praw, których legitymizacja jest wyższa od samej ustawy zasadniczej i które określają podstawy prawa publicznego i konstytucyjnego. Wyznaczały one również *a fortiori* granice faktycznego zakresu działalności władz państwowych, co miało stanowić, zdaniem Maurice Harriou, poważny problem w zakresie określenia właściwej podstawy legitymizacji władzy i prawa¹⁴. M. Harriou wskazywał, że we Francji istniały liczne zasady fundamentalne, których realizacja pozwalała na legitymizację władzy, a które swą mocą przeważały nad konstytucją i ustawami. Ich źródłem były najważniejsze, w ujęciu historycznym, dokumenty życia społecznego i politycznego, na podstawie których przedstawiał ich klasyfikację. Wyróżniał dwie zasady generalne: zasadę republikańskiej formy rządu, która została określona i zabezpieczona w Konstytucji III Republiki, oraz zasadę wolności jednostki, podstawową dla całej konstrukcji francuskiego prawa publicznego, której źródłem była postrewolucyjna *Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela*. Poza nimi do podstawowych dla ustroju politycznego Harriou zaliczał: zasadę równości, zasadę rozdzielności władzy, zasadę hierarchizacji administracji oraz formę nakładania obciążeń podatkowych¹⁵. Popularny w II Rzeczypospolitej Joseph Barthelemy uważał, że można mówić o pewnym wspólnym dla wszystkich narodów prawie konstytucyjnym wynikającym z określonego katalogu akceptowanych przez państwa zasad, wśród których wymieniał: zasadę suwerenności, zasadę rządu reprezentacyjnego, zasadę podziału władz i parlamentaryzmu oraz uznanie wyższości prawa konstytucyjnego nad prawem zwykłym¹⁶.

¹³ L. Duguit, *The State and Law*, „Harvard Law Review”, 1917, vol. XXXI, nr 1, s. 6–7; *idem*, *Traite de droit constitutionnel*, t. I, Paris 1927, s. 717.

¹⁴ M. Harriou, *Precis elementaire de droit constitutionnel*, Paris 1930, s. 80–82. Zob. M. Loughin, *Fundamental Law [w:] The Political Dimension of Constitutional Law*, Switzerland 2020, s. 18.

¹⁵ M. Harriou, *op.cit.*, s. 81.

¹⁶ W przypadku systemu demokratycznego doprecyzował ten katalog i wskazywał na konieczność stosowania: zasady wolnych wyborów, zasad trójpodziału i równowagi władz. Zastosowanie lub nie pierwszej z tych zasad przesądzało lub nie o funkcjonowaniu

Ostatnią definicją, którą należy przybliżyć dla całościowego ujęcia omawianego zagadnienia, są prawa zasadnicze państw. Pomimo iż ich istota zasadniczo odnosi się do zewnętrznych funkcji państwa, to jest stosunków międzynarodowych, znajdowały one również zastosowanie dla legitymizacji i uprawomocnienia państwa i jego instytucji w wymiarze wewnętrznym. Do praw zasadniczych państwa i wynikających z nich zobowiązań międzynarodowych odrodzonego państwa polskiego, jako podstawy istnienia i niepodzielności niepodległej Rzeczypospolitej, odwoływali się twórcy projektu deklaracji konstytucyjnej rządu, uchwalonej przez gabinet Ignacego Paderewskiego 3 maja 1919 roku¹⁷.

W polskiej literaturze przedmiotu koncentrowano się głównie na klasyfikacji praw zasadniczych państw przedstawionej przez Paula Fauchille'a – francuskiego teoretyka i praktyka prawa międzynarodowego, która została opublikowana na początku XX wieku¹⁸. Odwoływali się do niej najważniejsi polscy teoretycy prawa międzynarodowego: Ludwik Ehrlich i Julian Makowski¹⁹. Francuski badacz zakładał, że prawa fundamentalne państw sprowadzają się do jednego zasadniczego prawa, to jest prawa do wzajemnego poszanowania suwerenności. Z tego prawa, którego uznanie było gwarancją istnienia państwa, wyrastały: prawo do istnienia i prawo do wolności, z których pochodziły prawa pochodne²⁰.

Interpretacje praw zasadniczych państwa w polskiej myśli polityczno-prawnej okresu międzywojennego były bezwzględnie warunkowane sytuacją prawną odradzającego się państwa polskiego oraz działaniami podejmowanymi na arenie międzynarodowej przez Rzeczpospolitą. W tym celu odwoływano się do zasady samostanowienia narodów łączzonej często z zasadą narodowości, co wynikało z nie zawsze precyzyjnych tłumaczeń i definicji w krajowych opracowaniach i przekładach, na co zwracał uwagę Stanisław Estreicher²¹, który jej współczesne autorstwo przypisywał prezydentowi Stanów Zjednoczonych Woodrowowi

waniu reżimu demokratycznego. J. Barthelemy, *Precis de droit constitutionnel*, Paris 1932 s. 52; *idem*, *Rewizja konstytucji francuskiej*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, 1925, R. IX, z. 2, s. 410.

¹⁷ Również w projekcie *Podstawy Ładu Rzeczypospolitej Polskiej*, który złożył klub sejmowy „PSL „Wyzwolenie”, znajdujemy odwołanie do zasad regulujących stosunki międzynarodowe, jako czynnika kształtującego wewnętrzne kompetencje państwa i jego instytucji. *Projekty konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, cz. I, Warszawa 1920, s. 11–12, 37–38.

¹⁸ P. Fauchille, *Traite de droit international public*, t. I, Paris 1922, s. 407–410.

¹⁹ L. Ehrlich, *Prawo narodów*, Lwów 1927, s. 121–133; J. Makowski, *Prawo międzynarodowe*, Lwów 1918, s. 220–224.

²⁰ L. Ehrlich, *op.cit.*, s. 128.

²¹ S. Estreicher, *Samostanowienie ludów*, Piotrków 1917, s. 3–4.

Wilsonowi. Stanisław Kódź w swojej pracy koncentrował się natomiast na koncepcjach przedstawionych przez XIX-wiecznego teoretyka Pasquale Manciniego, profesora uniwersytetu w Turynie²². W obydwu przypadkach podmiotem był naród, nie państwo, jako najwyższy związek społeczny, a powstanie państwa stanowiło wyraz zapanowania na danym terytorium woli, której źródło stanowił naród. Na zasadę suwerenności jako przeważającą nad wszelkimi prawami zasadniczymi państw wskazywał J. Makowski²³. Konsekwencją założenia, że to wola narodu stanowi o bycie państwa, była teza, że państwo jest bytem legitymizującym się poprzez sam fakt swego istnienia, który nie wymagał żadnego innego uzasadnienia dla swego istnienia²⁴.

W okresie międzywojennym określenia miejsca i roli zasad naczelnych państwa podjął się Konstanty Grzybowski. Punktem wyjścia dla ich klasyfikacji o charakterze generalnym była konstytucja kwietniowa, w odniesieniu do której precyzował pięć głównych funkcji zasad ustrojowych w systemie politycznym państwa. Po pierwsze, pełniły one, szczególnie w systemie demokratycznym, rolę polityczno-wychowawczą. Ich wyodrębnienie z całości norm konstytucji pozwalało na określenie specyficznego i niekwestionowanego katechizmu obywatelskiego. Po drugie, stanowiły poręczenie pewnych naturalnych swobód przysługujących jednostce poprzez określenie granic działalności państwowej. Po trzecie, w prawach zasadniczych mieściły się „gwarancje instytucjonalne”, które stanowiły granicę dla ustawodawstwa zwykłego stanowienia norm prawnych, które byłyby niezgodne z konstytucją. Po czwarte, prawa zasadnicze traktowane były jako wytyczne, reguły interpretacyjne dla działalności władz i organów państwowych. Zakres ich oddziaływania obejmował tak istniejące już ustawodawstwo, jak i stanowienie prawa. Obydwa te obszary miały podlegać ich regulacjom. Po piąte: „Prawa zasadnicze są to te zasadnicze normy ustroju, które stanowią o istocie

²² S. Kódź, *Zasada narodowości w prawie międzynarodowym*, Wilno 1932, s. 3–8.

²³ J. Makowski, *op.cit.*, s. 222. Podobnie Henryk Dembiński, profesor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, wskazywał, że prawa zasadnicze państw stanowią nie tyle źródło określonych uprawnień państwa w stosunkach międzynarodowych, ile reguły interpretacyjne, które należałoby stosować w przypadku braku innych postanowień i norm. Państwa, korzystając ze swej suwerenności, którą rozumiał jako bezpośrednie podporządkowanie państwa normom prawa narodów na zasadzie równości, mają prawo do przyjmowania „dowolnego ustroju wewnętrznego i do układania swych wzajemnych stosunków”. H. Dembiński, *Prawa zasadnicze państwa w teorii prawa narodów*, „Przegląd Prawa i Administracji im. Ernesta Tilla: rozprawy i zapiski literackie”, 1934, R. LIX, s. 116–117.

²⁴ W. Komarnicki, *Powstawanie państw ze stanowiska ogólnej nauki o państwie i prawa międzynarodowego*, „Gazeta Sądowa Warszawska”, 1916, nr 49, s. 538–539.

ustroju, w którym mieści się polityczna decyzja *pouvoir constituant* i które stanowią wytyczne i podstawy działania dla wszystkich organów państwowych, nawet dla ustawodawcy zmieniającego poszczególne normy ustawy konstytucyjnej”. Zmiana więc tych norm wykraczała poza zmianę konstytucji i stanowiła faktyczną zmianę ustroju²⁵.

Powyższe klasyfikacje i rozróżnienia o charakterze generalnym były dość powszechnie recypowane przez polskich naukowców i polityków, tak w wymiarze filozoficznym, jak i normatywnym. Na potrzeby niniejszych rozważań posłużą one do konstrukcji głównej definicji, to jest pojęcia zasady ustroju państwowego. Terminem tym określany więc będzie, ugruntowany w praktyce politycznej danego państwa, zwyczaj lub umiejętność polityczna – często obydwa zjawiska występujące wspólnie, będący bądź to wyrazem działalności organów władzy, bądź aktywności politycznej całości społeczeństwa lub jego części uprawnionej do realizacji władzy. Jego utrwalony charakter stanowił pobudkę do stworzenia określonych norm prawa stanowionego²⁶ i w takim też kontekście zasady ustrojowe II Rzeczypospolitej będą definiowane i analizowane w dalszej części tekstu.

Zasady ustroju II Rzeczypospolitej. Klasyfikacje i ewolucja

Pierwsze lata niepodległej nie sprzyjały opracowaniu ścisłego kanonu pryncypiów, które mogłyby stanowić bezpośredni punkt odniesienia dla formułowanych rozwiązań ustrojowych. Pomimo wskazanych w pierwszej części tekstu opracowań o charakterze ogólnym z zakresu teorii państwa rodzima literatura z dziedziny prawa politycznego nie wypracowała w tym czasie odpowiedniego aparatu pojęciowego i metodologicznego w obrębie prawa konstytucyjnego. Całościowe konstrukcje przedstawiali nieliczni: Zygmunt Cybichowski, Władysław Leopold Jaworski i Wacław Komarnicki. Podkreślano wręcz, że Polska jako państwo nie miała wyraźnie określonej „fizjonomii” prawnopolitycznej. Dlatego głównym punktem odniesienia dla podejmowanych analiz było poszukiwanie źródeł i inspiracji w tradycji filozoficzno-prawnej I Rzeczypospolitej, w myśl wskazania: „ażeby przyszła konstytucja polska była istotnie polską”²⁷.

²⁵ K. Grzybowski, *Zasady konstytucji kwietniowej. Komentarz prawniczy do części I ustawy konstytucyjnej*, Kraków 1937, s. 5–10.

²⁶ E. Jarra, *Ogólna teoria prawa...*, s. 238–239.

²⁷ M. Rostworowski, *Wytyczne Konstytucji Polskiej (Odczyt wygłoszony w Krakowie 16 maja 1919)*, Kraków 1919, s. 13–14.

Początkowo koncentrowano się na analizie poszczególnych elementów tradycji Polski przedrozbiorowej, która była powszechnie recypowana do programów politycznych²⁸, ale jedynie jako wyraz kontynuacji idei państwa i fundamentalnych dla jego bytu zasad, przy jednoczesnej świadomości, że jego nowa forma musi być dostosowana do wymagań współczesności. Badania w tym zakresie ogłaszano najczęściej w formie popularnych broszur lub artykułów w prasie codziennej. Stanisław Kutrzeba jako podstawową cechę specyficzną ustroju Rzeczypospolitej określał ideę wolności politycznej, posuniętą jednak do ekstremum, w wyniku czego nastąpił upadek państwowości. Konsekwencją jej realizacji miało być wykształcenie się zwierzchnictwa narodu jako generalnej zasady publiczno-prawnej, usankcjonowanej w Konstytucji 3 maja. Ustawa rządowa określała również kierunki ewolucji ustroju politycznego, mające stanowić swoisty testament jej twórców. Stanisław Bukowiecki zdefiniował dwie główne tendencje – nakazy kategoryczne, wspólne dla całego obozu reformatorskiego w II połowie XVIII wieku. Pierwszym miała być demokratyzacja życia publicznego, której realizacją było rozszerzenie praw politycznych na mieszczaństwo. Drugim postulatem było wzmocnienie władzy królewskiej. Powyższe nakazy wyznaczały główne kierunki ewolucji ustroju politycznego II Rzeczypospolitej²⁹. Fakt, iż powyższe zasady stanowiły również podstawę większości ówczesnych konstytucji europejskich, pozwalał na wskazanie łączności polskiej i europejskiej tradycji ustrojowej, również w ujęciu kategorii właściwych dla prawa politycznego.

Podobnie jak we wskazanych w pierwszej części tekstu typologiach, również Z. Cybichowski, autor pierwszej nowoczesnej syntezy polskiego prawa państwowego, definiował ustrój poprzez zasadę podstawową, która określać miała pochodzenie wszelkiej władzy w państwie. Stąd też uznawał, że konstytutywną dla polskiego ustroju politycznego i jego republikańskiego charakteru była zasada zwierzchnictwa narodu, określana często mianem ludowładztwa lub ogólnie mianem zasady demokratycznej. Stać z nią miały w zgodności, w mniejszym lub większym stopniu, pozostałe:

²⁸ W. Sokół, *Legitymizacja systemu politycznego w Drugiej Rzeczypospolitej jako element bezpieczeństwa wewnętrznego państwa* [w:] *Sen o potęgę. Bezpieczeństwo – Suwerenność – Mocarstwo*. *Rzeczpospolita Polska 1918 – 1939*, red. E. Maj [i in.], Lublin 2014, s. 38–39.

²⁹ S. Kutrzeba, *Idea wolności w ustroju dawnej Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1930, s. 1-2; M. Rostworowski, *Budowa władzy rządowej i wykonawczej. (Odczyt wygłoszony w Krakowie d. 14 czerwca 1919)*, Kraków 1919, s. 13; W.L. Jaworski, *Ankieta o Konstytucji z 17 marca 1921*, Kraków 1924, s. 15. Zob. M. Wojtacki, *Państwo i jego rola w świetle prac konstytucyjnych Sejmu polskiego w latach 1928–1935* [w:] *Metamorfozy społeczne*, red. J. Żarnowski, t. 8: *Państwo i społeczeństwo*, Warszawa 2014, s. 52.

- zasada podziału władz,
- zasada parlamentu dwuizbowego,
- zasada rządów parlamentarnych,
- zasada niezawisłości sądów,
- zasada praw człowieka i obywatela³⁰.

Nie można jednak nie zauważyć, że powyższy katalog, który nie miał charakteru zamkniętego, stanowił poszerzenie dobrze znanej polskiemu badaczowi klasyfikacji podstawowych dla modelu ustrojowego większości państw europejskich instytucji polityczno-prawnych, którą przedstawił pod koniec XIX wieku Adhemar Esmein. Zdaniem francuskiego prawnika, podstawowe zasady organizacji władzy państwowej zostały implementowane do kontynentalnego modelu ustrojowego z Anglii, gdzie przyjęły swoją najbardziej właściwą formę. Do instytucji tych zaliczał:

- rządy reprezentacyjne,
- system dwóch izb prawodawczych,
- odpowiedzialność ministrów,
- rządy parlamentarne lub gabinetowe³¹.

Wyrazem łączności z ówczesnie dominującą w Europie koncepcją państwa liberalnego była także doktryna konstytucji marcowej³². Podkreślał to w pierwszej nowoczesnej syntezie polskiego prawa państwowego Z. Cybichowski, który przedstawiając sześć głównych, wspólnych dla większości konstytucji europejskich zasad, wskazywał, że wszystkie one zostały przyjęte w ramach rozwiązań zawartych w pierwszej polskiej XX-wiecznej konstytucji³³. Powyższy katalog pryncypiów w bezpośredni sposób wpływał na charakter konstytucji. W. Komarnicki podkreślał, odnosząc się do struktury pierwszej polskiej XX-wiecznej ustawy zasadniczej, że jej wewnętrzny układ, ze względu na przyjęte hierarchiczne zestawienie organów państwa, stanowił odzwierciedlenie przyjętej przez ustawodawcę zasady podziału władz³⁴. Dlatego też uprawnienia omnipotentnego względem pozostałych organów władzy państwowej Sejmu, w szczególności zaś jego izby niższej, zostały wskazane w drugim, najdłuższym rozdziale konstytucji, zatytułowanym *Władza ustawodawcza*. Określono w nim w sposób zasadniczy granice działania władz pań-

³⁰ Z. Cybichowski, *Polskie prawo państwowe na tle uwag*, t. II, Warszawa 1930, s. 6–7.

³¹ A. Esmein, *op.cit.*, s. 61–63.

³² S. Krukowski, *Geneza konstytucji z 17 marca 1921 r.*, Warszawa 1977, s. 69–72.

³³ Z. Cybichowski, *op.cit.*, s. 7–8.

³⁴ W. Komarnicki, *Zarys ustroju państwowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1923, s. 20.

stwowych, zwłaszcza egzekutywy, które uległy limitacji w stosunku do uprawnień izby poselskiej. Formuła ta była następstwem supremacji i braku ograniczeń dla działań konstytuancy w latach 1919–1922, a następnie przeniesienia praktyki i uprawnień Sejmu Ustawodawczego na sejm „zwykły”. Za przyczynę takiego stanu rzeczy należy również uznać odrzucenie przez twórców konstytucji zasady równowagi władz, do której w swych programach w okresie prac nad konstytucją marcową odwoływali się głównie konserwatyści³⁵ i narodowa demokracja³⁶.

Zasadą generalną ustroju konstytucji marcowej była idea zwierzchnictwa narodowego, która w bezpośredni sposób wpływała na organizację władz³⁷ i która bezpośrednio korespondowała z republikańskim charakterem państwa polskiego akceptowanym przez wszystkie obozy polityczne z wyjątkiem komunistów. Nadrzędny charakter tej zasady ustrojowej podkreślali wszyscy komentatorzy konstytucji. Nie znaczy to jednak, że forma realizacji tej zasady przyjęta w konstytucji marcowej nie budziła wątpliwości. Usankcjonowany w art. 2 konstytucji marcowej model zasady zwierzchnictwa narodowego podlegał analizie w dwóch płaszczyznach: formalnej i politycznej. Stanisław Estreicher wskazywał, że po pierwsze, konstrukcja normy była niespójna, ponieważ ustawodawca przypisał poprzez wyrażenie „należy do” nieograniczone zwierzchnictwo zbiorowemu suwerenowi – narodowi, jednocześnie jego realizację powierzając organom władzy, zaprzeczając tym samym jednolitemu charakterowi zwierzchnictwa. Dlatego Stanisław Starzyński proponował, aby budząca wątpliwości część ust. 1 art. 2 brzmiała: „władza państwa w Rzeczypospolitej Polskiej pochodzi od narodu”³⁸.

³⁵ W. Mich, *Polscy konserwatyści* [w:] *Wielej niż niepodległość. Polska myśl polityczna 1918–1939*, red. J. Jachymek, W. Paruch, Lublin 2005, s. 32.

³⁶ E. Maj, *Narodowa demokracja* [w:] *Wielej niż niepodległość...*, s. 145.

³⁷ Zależnie od pojmowania suwerena programy te koncentrowały się na realizacji interesów bądź całego narodu, bądź poszczególnych jego części, grup społecznych, utożsamianych jednak w kategoriach reprezentanta całości. Omówienia dwóch głównych koncepcji wyrastających z zasady suwerenności ludu, charakterystycznych dla dwóch największych obozów politycznych u progu niepodległości, to jest obozu narodowego i ruchu ludowego, przekracza jednak teoretyczne ramy niniejszego tekstu. Podkreślić należy, że tak dla koncepcji nacjonalistycznego modelu państwa narodowego jak i dla koncepcji Polski Ludowej zasada ta miała konstytutywny charakter. R. Wapiński, *Narodowa Demokracja 1893–1939. Ze studiów nad dziejami myśli nacjonalistycznej*, Wrocław 1980, s. 213; J. Gmitruk, *Idea państwa w myśli programowej ruchu ludowego do 1947 r.* [w:] *Partie i ruchy chłopskie i ludowe w Europie wobec problemów współczesności. Państwo – forma, rola i zadania*, Warszawa 2014, s. 17–20.

³⁸ Szersze rozważania na temat genezy i realizacji zasady zwierzchnictwa narodowego w konstytucji marcowej przedstawiono w tekście: M. Wojtacki, *Zasada zwierzch-*

Należy jednak podkreślić, że uchwalenie konstytucji marcowej w drodze kompromisu przyczyniło się do dość powszechnej krytyki części jej głównych założeń filozoficzno-prawnych, to jest suwerenności narodu, trójpodziału władzy i rządów zgromadzenia³⁹. Dyskusja, która rozpoczęła się niemalże z ogłoszeniem ustawy zasadniczej, trwała do połowy lat 30. i znalazła swój epilog w uchwalonej w 1935 roku konstytucji kwietniowej. Jedynie zasada republikańskiego charakteru państwa nie budziła poważniejszych kontrowersji⁴⁰. Monteskiuszowskiemu zasadzie trójpodziału władzy zarzucano daleko idący anachronizm rozwiązań, co łączyć należy z negacją przez obóz pomajowy ideologicznej spuścizny rewolucji francuskiej oraz koncepcji państwa liberalnego opartego na indywidualizmie⁴¹.

W kontekście prac nad zmianą konstytucji, które z różnym natężeniem toczyły się od roku 1928 – choć pierwsze projekty zgłaszane również przez partie, które po roku 1926 stały w opozycji do władzy obozu piłsudczykowskiego, pojawiły się jeszcze przed przewrotem majowym – należy podnieść kwestie zbieżności programowej, która w większości analiz ustępuje miejsca sporom o charakterze personalnym wokół osoby marszałka Józefa Piłsudskiego. Zbieżność tę na poziomie głównych kierunków ewolucji ustroju zauważamy pomiędzy wnioskami zgłaszanymi w latach 1924–1931 przez Związek Ludowo-Narodowy, PSL „Piast”, Chrześcijańską Demokrację, a następnie przez piłsudczykowski Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem. Wspólnym elementem wszystkich prezentowanych projektów było wzmocnienie władzy wykonawczej, przy jednoczesnym osłabieniu parlamentu, które to koncepcje pojawiały się w środowiskach narodowych przed uchwaleniem kon-

nictwa narodowego w polskiej myśli polityczno-prawnej w dobie prac nad Konstytucją marcową, „Myśl polityczna. Political Thought”, 2021, nr 1, s. 29–49.

³⁹ Spory wokół niektórych z zasad konstytucji zaistniały już w okresie prac nad ustawą zasadniczą. Niechęć do wyborów powszechnych do Sejmu i Senatu akcentowała część obozu narodowego i konserwatyści, czego wyrazem był m.in. sposób delegacji przedstawicieli do Sejmu przez członków mniejszości narodowych oraz sposób wyboru Straży Praw w projekcie Stanisława Głabińskiego. Klasyczna dla polskiego ustroju zasada dwuizbowego parlamentu została wprowadzona do konstytucji dopiero jako efekt kompromisu, który zawarli wszyscy, ale który nie zadowalał żadnej ze stron politycznego sporu. *Projekty konstytucji Rzeczypospolitej...*, s. 69–70; A. Ajnenkiel, *Spór o model parlamentaryzmu polskiego do rok 1926*, Warszawa 1972, s. 236–241; R. Wapiński, *op.cit.*, s. 213–214, 218.

⁴⁰ S. Krukowski, *op.cit.*, s. 308; K. Kawalec, *Spadkobiercy niepokornych. Dzieje polskiej myśli politycznej 1918–1939*, Wrocław 2000, s. 49.

⁴¹ W.T. Kulesza, *Myśl polityczna Józefa Piłsudskiego (teoria i praktyka)*, „Przegląd Historyczny”, 1983, nr 1, s. 60; K. Kawalec, *op.cit.*, s. 177; W. Paruch, *Myśl polityczna obozu piłsudczykowskiego 1926–1939*, Lublin 2005, s. 218, 244–246.

stytucji⁴². Oczywiście zasięg tych zmian we wskazanym obszarze był różny, jednakże wspólny aksjomat, to jest silny rząd, rozumiany bądź poprzez osobę prezydenta, bądź przez kierującego gabinetem premiera, o niemal kanclerskich uprawnieniach (projekty formułowane przez grupę skupioną wokół Kazimierza Bartla) był zauważalny, między innymi w czasie prac komisji konstytucyjnej Sejmu II kadencji. Pierwszy wniosek o zmianę konstytucji w celu realizacji powyższej zasady został wniesiony do Sejmu na kilkanaście dni przed przewrotem dokonany przez J. Piłsudskiego. Pod koniec kwietnia 1926 roku propozycję zmiany art. 26 w kierunku nadania prezydentowi Rzeczypospolitej prawa do rozwiązywania obu izb zgłosiły wspólnie cztery kluby Sejmu I kadencji – ZLN, Chadeccja, PSL „Piast” i Narodowa Partia Robotnicza⁴³. W Sejmie III kadencji procedowany był jedynie projekt BBWR. Pozostałe partie polityczne nie przedstawiały w trakcie dyskusji sejmowej zmian, które byłyby sprzeczne z wcześniej formułowanymi koncepcjami ustrojowymi.

Uchwalenie w roku 1935 nowej konstytucji ugruntowało w wymiarze normatywnym piłsudczykowską doktrynę polityczną, realizowaną w praktyce od roku 1926, oraz wprowadzało nowy katalog zasad. Zostały one określone w pierwszym rozdziale nowej konstytucji, przedstawionym przez komisję konstytucyjną Sejmu III kadencji (1930–1935) w formule *Tez Konstytucyjnych*, który nosił podtytuł *Zasady ogólne*. Z rozdziału tego w ostatecznej redakcji ustawy zasadniczej zrezygnowano. Pomimo to w literaturze przedmiotu utrzymało się traktowanie pierwszych dziesięciu artykułów konstytucji kwietniowej, ze względu na fakt, iż przeważają w tym rozdziale deklaracje o charakterze moralnym i etycznym, jako dekalogu politycznego, który stanowił zespół dyrektyw interpretacyjnych dla norm szczegółowych⁴⁴. Dlatego w wypowiedziach piłsudczyków nowa ustawa zasadnicza określana była mianem swoistej

⁴² Na zbieżność programową w zakresie wzmocnienia władzy wykonawczej wskazuje m.in. Roman Wapiński. R. Wapiński, *Świadomość polityczna w Drugiej Rzeczypospolitej*, Łódź 1989, s. 312. Szerzej o projektach zmian ustrojowych pisał także Andrzej Ajnenkiel. A. Ajnenkiel, *op.cit.*, s. 275–281; R. Wapiński, *Narodowa demokracja...*, s. 227, 236–238.

⁴³ W.T. Kulesza, *Nowela sierpniowa z 1926 r.*, „Przegląd Sejmowy”, 2006, nr 4, s. 23.

⁴⁴ S. Starzyński, *Analiza Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 23 kwietnia 1935*, „Rocznik Prawniczy Wileński”, 1936, R. VIII, s. 7; K. Grzybowski, *op.cit.*, s. 5. Bohdan Podoski wskazywał, odnosząc się do artykułów 1, 2, 3 i 8 konstytucji kwietniowej na kształtujące ją główne zasady (wartości): państwo jako dobro wspólne wszystkich obywateli; zasada solidaryzmu (współdziałania obywateli z państwem); zasada elitaryzmu; zasada jednolitej i niepodzielnej władzy. Specjalnie chronioną wartością miała być również praca. B. Podoski, *Prace nad konstytucją kwietniową*, „Niepodległość”, 1979, t. 12, s. 189–190.

„ewangelii życia zbiorowego”. Powszechne było konfrontowanie filozofii konstytucji kwietniowej, określonej w jej pierwszym rozdziale, z *Deklaracją Praw Człowieka i Obywatela*, którą miała na gruncie polskim zastąpić⁴⁵.

Tytuł rozdziału pierwszego *Rzeczpospolita Polska* wskazuje na utrzymanie tradycyjnego dla państwa polskiego modelu rządów republikańskich i reprezentacyjnych, który ze swej natury powinny opierać się na bezpośrednim lub pośrednim udziale obywateli w delegacji swych przedstawicieli oraz odpowiedzialności politycznej i prawnej władzy wynikającej z procesu legitymizacji. Wydaje się, że utrzymanie republikańskiej formy państwa przy jednoczesnym odejściu od zasady zwierzchnictwa narodowego było odzwierciedleniem kompromisu, którego poszukiwali twórcy ustawy zasadniczej, według którego źródłem władzy państwowej nie mógł być parlament, zarazem jednak władza powinna utrzymywać stałą łączność ze społeczeństwem i jego politycznym przedstawicielstwem⁴⁶. Wyrazem nowej formuły była limitacja wolności i obowiązków obywatelskich, których realizacja, przede wszystkim w zakresie praw wyborczych, uzależniona została od wypełniania przez jednostki obowiązków względem państwa.

W poszczególnych częściach rozdziału wstępnego zawarto nowe podstawy organizacji państwowej. W artykule pierwszym ujęte zostały: zasada solidaryzmu oraz zasada ciągłości państwa polskiego, które poprzez pominięcie w konstytucji katalogu praw i obowiązków obywatelskich, definiowały relacje pomiędzy obywatelem a państwem w duchu uniwersalistycznym, poprzez supremację interesów zbiorowych nad indywidualnymi⁴⁷. Uległy one rozwinięciu w artykułach od czwartego do dziesiątego, określając podstawy nowej organizacji społeczeństwa jako „państwa społecznego” opartego na syntezie wolności i powinności obywatela względem odpartyjnionego zrzeszenia społecznego⁴⁸. W artykułach drugim i trzecim określone zostały natomiast podstawy generalnej dla całej piłsudczykowskiej konstrukcji ustroju politycznego zasady, to jest jednolitej władzy państwowej. Wyrażała się ona w koncentracji władzy o niepodzielnym charakterze w rękach nadrzędnego względem

⁴⁵ Adam Piasecki podkreślał, że całość systemu aksjologicznego konstytucji kwietniowej była najbliższa doktrynie katolickiej. A. Piasecki, *Zasady nowej konstytucji*, Kraków 1934, s. 17.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 9–11.

⁴⁷ W. Komarnicki, *Ustrój państwowy Polski współczesnej. Geneza i system*, Wilno 1937, s. 391.

⁴⁸ W. Makowski, *Państwo społeczne*, Warszawa 1936. Szerzej o koncepcji państwa społecznego pisał Waldemar Paruch. W. Paruch, *op.cit.*, s. 219–221.

pozostałych organów państwa prezydenta⁴⁹. Pozwalało to na zerwanie z anachronicznymi, zdaniem ówczesnych, koncepcjami trójpodziału władzy i umowy społecznej oraz przejście od legitymizacji opartej na zasadzie suwerenności narodu do władzy, której źródło tkwiło w personalnym autorytecie głowy państwa, który z tego tytułu czerpał zwierzchnictwo nad podporządkowanymi jego władzy organami państwa⁵⁰. Skutkować to miało, jak wskazywał Wacław Makowski, przełamaniem bierności państwa, która w ocenie jednego z twórców konstytucji kwietniowej wynikała z realizacji zasad podziału i równowagi władz. Ustanowienie nadrzędnego zwierzchnictwa miało nadać systemowi politycznemu odpowiednią sprężystość i cel realizacji zadań właściwych zrzeszeniu społecznemu⁵¹.

W kontekście wybuchu II wojny światowej należy zwrócić uwagę na trwałość konstrukcji konstytucji kwietniowej opartej na zasadzie ciągłości państwa. Rozwiązania wprowadzone na podstawie tej zasady pozwoliły na odtworzenie i funkcjonowanie konstytucyjnych organów władzy na emigracji i ich przetrwanie do transformacji ustrojowej w roku 1989, w ramach tzw. doktryny legalizmu polskiego. Podstawą było utrzymanie funkcjonowania państwa w dwóch obszarach – historyczno-prawnym i formalno-prawnym na fundamencie nieprzerwanej woli i tradycji narodowej, która stanowiła podstawę władzy realizowanej przez rząd na emigracji w ramach obowiązującej konstytucji⁵².

Zakończenie

Katalog zasad ustrojowych, na których zbudowany został ustrój II Rzeczypospolitej, miał charakter mieszany. Z jednej strony, twórcy konstytucji marcowej odwoływali się do bogatej tradycji I Rzeczypospo-

⁴⁹ Koncepcja ta pojawia się wcześniej w pracy Stanisława Starzyńskiego, poświęconej analizie konstytucji marcowej. S. Starzyński, *Kilka uwag o Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 17 marca 1921*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, 1921, nr 1, s. 413–414.

⁵⁰ A. Piasecki genezę jednolitej władzy państwowej wywodził z praw naturalnych, odwołując się przy tym do listu pasterskiego kardynała Augusta Hlonda z 23 kwietnia 1932 roku: „Zatem i państwo i władza jego wywodzą się nie z jakiegoś przygodnego wydarzenia dziejowego, ani z dobrowolnej umowy ludzkiej, lecz z prawa przyrodzonego”. A. Piasecki, *op.cit.*, s. 17.

⁵¹ *Zasady nowej konstytucji. Odczyt prof. Wacława Makowskiego wicemarszałka Sejmu R.P. wygłoszony w Katowicach w dn. 11 lutego 1934*, [s.n.], s. 18–20.

⁵² J.A. Gawenda, *Legalizm polski w świetle prawa publicznego*, Londyn 1959, s. 17–19, 26–27, 88–99.

litej, czego wyrazem była deklaracja zawarta w preambule, z drugiej zaś, przyjęto rozwiązania charakterystyczne dla konstytucjonalizmu zachodnioeuropejskiego, głównie francuskiego, poprzez uznanie wspólnego katalogu zasad polityczno-prawnych. Kryzys, jaki wywołała bezpośrednia recepcja rozwiązań ustrojowych z konstytucji III republiki, doprowadził do zamachu stanu, którego autorzy jako jeden z głównych celów nowej władzy wskazywali reformę konstytucyjną. Zmiana ustrojowa w okresie II Rzeczypospolitej, w następstwie wydarzeń z maja 1926 roku, wyrażała się w przejściu od zasady zwierzchnictwa narodowego do zasady jednolitej władzy państwowej. W wymiarze historiozoficznym uzasadnienie stanowiła realizacja charakterystycznego dla polskiej tradycji postulatu wzmocnienia władzy państwowej i stworzenia silnego rządu. W wymiarze materialnym znalazła ona odzwierciedlenie w uprawnieniach głowy państwa, wyposażonej w niemal nieograniczone prerogatywy.

Czynnikiem, który miał niebagatelny wpływ na przyjęcie nowej zasady generalnej państwa, było dążenie do stworzenia systemu politycznego o charakterze swoistym. W związku z tym odrzucono zasady, na których zbudowane były dwa skrajne – względem doktryny konstytucji kwietniowej – systemy: liberalny i totalitarny. System „nowego państwa” odrzucał prymat interesów jednostki, które miały być realizowane w ramach doktryny solidaryzmu, równocześnie nie akceptując elementów totalizmu, czego wyrazem było utrzymanie, z pewnymi odstępstwami, przede wszystkim w zakresie praw wyborczych, wyrastającego z konstytucji marcowej katalogu praw i wolności obywatelskich i systemu republikańskiego.

Bibliografia

- Ajnenkiel A., *Spór o model parlamentaryzmu polskiego do roku 1926*, Warszawa 1972.
Barthélemy J., *Precis de droit constitutionnel*, Paris 1932.
Cybichowski Z., *Polskie prawo państwowe na tle uwag*, t. II, Warszawa 1930.
Demiński H., *Prawa zasadnicze państwa w teorii prawa narodów*, „Przegląd Prawa i Administracji im. Ernesta Tilla: rozprawy i zapiski literackie”, 1934, R. LIX.
Dicey A.V., *Wstęp do nauki o prawie konstytucyjnym*, Warszawa 1907.
Dubanowicz E., *Rewizja konstytucji*, Poznań 1926.
Duguit L., *The State and Law*, „Harvard Law Review”, 1917, vol. XXXI, nr 1.
Duguit L., *Traite de droit constitutionnel*, t. I, Paris 1927.
Ehrlich L., *Prawo narodów*, Lwów 1927.
Esmein A., *Zasady prawa konstytucyjnego*, Warszawa 1904.
Estreicher S., *Samostanowienie ludów*, Piotrków 1917.
Estreicher S., *Zasada zwierzchnictwa narodowego [w:] Nasza konstytucja. Cykl odczytów urządzonych staraniem Dyrekcji Szkoły Nauk Politycznych w Krakowie od 12 do 25 maja 1921 r.*, Kraków 1922.

- Fauchille P., *Traite de droit international public*, t. I, Paris 1922.
- Gmitruk J., *Idea państwa w myśli programowej ruchu ludowego do 1947 r.* [w:] *Partie i ruchy chłopskie i ludowe w Europie wobec problemów współczesności. Państwo – forma, rola i zadania*, Warszawa 2014.
- Grzybowski K., *Zasady konstytucji kwietniowej. Komentarz prawniczy do części I ustawy konstytucyjnej*, Kraków 1937.
- Harriou M., *Precis elementaire de droit constitutionnel*, Paris 1930.
- Hausner R., *Zmiana konstytucji a usprawnienie administracji*, Warszawa 1931.
- Jarra E., *Historia polskiej filozofii politycznej*, Londyn 1968.
- Jarra E., *Ogólna teoria prawa*, Warszawa 1922.
- Jaworski W.L., *Ankieta o Konstytucji z 17 marca 1921*, Kraków 1924.
- Kawalec S., *Spadkobiercy niepokornych. Dzieje polskiej myśli politycznej 1918–1939*, Wrocław 2000.
- Kelly J.M., *Historia zachodniej teorii prawa*, Kraków 2006.
- Komarnicki W., *Powstawanie państw ze stanowiska ogólnej nauki o państwie i prawa międzynarodowego*, „Gazeta Sądowa Warszawska”, 1916, nr 49.
- Komarnicki W., *Ustrój państwowy Polski współczesnej. Geneza i system*, Wilno 1937.
- Komarnicki W., *Zarys ustroju państwowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1923.
- Kódz S., *Zasada narodowości w prawie międzynarodowym*, Wilno 1932.
- Krukowski S., *Geneza konstytucji z 17 marca 1921r.*, Warszawa 1977.
- Kulesza W.T., *Myśl polityczna Józefa Piłsudskiego (teoria i praktyka)*, „Przegląd Historyczny”, 1983, nr 1.
- Kulesza W.T., *Nowela sierpniowa z 1926 r.*, „Przegląd Sejmowy”, 2006, nr 4.
- Kutrzeba S., *Idea wolności w ustroju dawnej Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1930.
- Loughin M., *Foundations of public law*, Oxford 2010.
- Loughin M., *Fundamental Law* [w:] *The Political Dimension of Constitutional Law*, Switzerland 2020.
- Madeja A., *Komparatystyka konstytucyjnoprawna. Antecedencje, ewolucja i przewidywane kierunki rozwoju*, „Studia Iuridica Toruniensia”, 2010, t. VI.
- Maj E., *Narodowa demokracja* [w:] *Więcej niż niepodległość. Polska myśl polityczna 1918–1939*, red. J. Jachymek, W. Paruch, Lublin 2005.
- Maj P., Paruch W., *Pojęcie „system polityczny w badaniach politologicznych w Polsce – aspekty i kontrowersje definicyjne*, „Polityka i Społeczeństwo”, 2008, nr 5.
- Mich W., *Polscy konserwatyści* [w:] *Więcej niż niepodległość. Polska myśl polityczna 1918–1939*, red. J. Jachymek, W. Paruch, Lublin 2005.
- Makowski J., *Prawo międzynarodowe*, Lwów 1918.
- Makowski W., *Państwo społeczne*, Warszawa 1936.
- Mohl von R., *Encyklopedia umiejętności politycznych*, t. I-II, Warszawa 1864–865.
- Paruch W., *Myśl polityczna obozu piłsudczykowski 1926–1939*, Lublin 2005.
- Piasecki A., *Zasady nowej konstytucji*, Kraków 1934.
- Podolski B., *Prace nad konstytucją kwietniową*, „Niepodległość”, 1979, t. 12.
- Projekty konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, cz. I, Warszawa 1920.
- Rostworowski M., *Budowa władzy rządowej i wykonawczej. (Odczyt wygłoszony w Krakowie d. 14 czerwca 1919)*, Kraków 1919.
- Rostworowski M., *Wytoczne Konstytucji Polskiej (Odczyt wygłoszony w Krakowie 16 maja 1919)*, Kraków 1919.
- Skrzydło W., *Problem recepcji zasad ustrojowych na przykładzie Francji i Polski międzywojennej* [w:] *Polska w Europie. Studia historyczne*, red. H. Zins, Lublin 1968.

- Smyk G., *Próby zdefiniowania pojęć „administracja” i „prawo administracyjne” w piśmiennictwie prawn-administracyjnym przełomu XIX i XX w.*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, 2019, Sectio G, vol. LXVI, nr 1.
- Sokół W., *Legitymizacja systemu politycznego w Drugiej Rzeczypospolitej jako element bezpieczeństwa wewnętrznego państwa* [w:] *Sen o potęgę. Bezpieczeństwo – Suwerenność – Mocarstwowość. Rzeczpospolita Polska 1918–1939*, red. E. Maj [i in.], Lublin 2014.
- Starzyński S., *Analiza konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 23 kwietnia 1935*, „Rocznik Prawniczy Wileński”, 1936, R. VIII.
- Wapiński R., *Narodowa Demokracja 1893–1939. Ze studiów nad dziejami myśli nacjonalistycznej*, Wrocław 1980.
- Wapiński R., *Świadomość polityczna w Drugiej Rzeczypospolitej*, Łódź 1989.
- Witkowski Z., *Zakres recepcji konstytucjonalizmu francuskiego III Republiki w konstytucji marcowej (Art. 25, 26, 39–53)*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Prawo”, 1985, z. XXIV.
- Wojtacki M., *Państwo i jego rola w świetle prac konstytucyjnych Sejmu polskiego w latach 1928–1935* [w:] *Metamorfozy społeczne*, red. J. Żarnowski, t. 8: *Państwo i społeczeństwo*, Warszawa 2014.
- Wojtacki M., *Zasada zwierzchnictwa narodowego w polskiej myśli polityczno-prawnej w dobie prac nad Konstytucją marcową*, „Myśl Polityczna. Political Thought”, 2021, nr 1.
- Zasady nowej konstytucji. Odczyt prof. Wacława Makowskiego wicemarszałka Sejmu R.P. wygłoszony w Katowicach w dn. 11 lutego 1934*, [s.n.].

Constitutional Principles and Fundamental Rights of the States in Polish Political and Legal Thought in the Era of the Second Polish Republic

Abstract

The aim of the article was to describe the political evolution of the Second Republic in the context of the changes in the system of constitutional principles that occurred during the work on the amendment of the March Constitution after 1926. For this purpose, the text was divided into two parts. The first presents the genesis and typology of the constitutional principles of the Polish state developed at the threshold of independence and also discusses the classification of the fundamental laws of states and their reception in Polish political and legal thought in the first half of the 20th century. The second part of the text presents the main directions of the evolution of political system change in the interwar period.

Keywords: constitutionalism, constitutional axiology, constitutional history, political thought, political system